

13 [18] 2023

EESTI KUNSTIMUUSEUMI TOIMETISED

PROCEEDINGS OF THE ART MUSEUM OF ESTONIA

Sarnasus erinevuses.
Balti regionaalse kunstiajaloo perspektiivid

Likeness in Difference:
Perspectives on Baltic Regional Art History

13 [18] 2023

EESTI KUNSTIMUUSEUMI TOIMETISED

PROCEEDINGS OF THE ART MUSEUM OF ESTONIA

Sarnasus erinevuses.
Balti regionaalse kunstiajaloo perspektiivid

Likeness in Difference:
Perspectives on Baltic Regional Art History

 EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

TALLINN 2023

Esikaanel: Liisa Kaljula „ülebaltiline“ raamaturiiul näituse „Mõtlevad pildid“ ettevalmistusperioodist.
On the cover: Liisa Kaljula's "pan-Baltic" bookshelf from the period of preparation for the exhibition *Thinking Pictures*.

Ajakirjas avaldatud artiklid on eelretsenseeritud.
All articles published in the journal were peer-reviewed.

Toimetuskolleegium / Editorial Board:

Kristiāna Abele, PhD (Lāti Kunstiakadeemia, Riia / Art Academy of Latvia, Riga)
Ēva Forgács, PhD (Disainikolledž Art Center, Pasadena, USA / Art Center College of Design, Pasadena, USA)
Sirje Helme, PhD (Eesti Kunstimuuseum, Tallinn / Art Museum of Estonia, Tallinn)
Kadi Polli, PhD (Eesti Kunstimuuseum, Tallinn / Art Museum of Estonia, Tallinn)
Elina Räsänen, PhD (Helsingi Ülikool, Soome / University of Helsinki, Finland)

Peatoimetaja / Editor-in-chief: Greta Koppel, PhD

Koostaja / Editor: Eda Tuulberg

Keeletoimetajad / Language editors: Klaire Kolmann (eesti keel / Estonian), Kaja Kährrik (eesti keel / Estonian), Richard Adang (inglise keel / English)

Tõlkijad / Translators: Kaja Kährrik (eesti-inglise / Estonian-English, inglise-eesti / English-Estonian), Madli Valk (inglise-eesti / English-Estonian), Avatar tõlkebüroo / Avatar Translation Bureau (inglise-eesti / English-Estonian)

Kujundus / Graphic design: Tuuli Aule (küljendus ja uuendatud makett / layout and design concept), Mari Kaljuste (baasmakett / basic design concept)

Eesti Kunstimuuseum / Art Museum of Estonia
Weizenbergi 34 / Valge 1, 10127 Tallinn, Eesti / Estonia
kunstimuuseum.ekm.ee

Täname / Acknowledgements:

EESTI KULTUURKAPITAL

© Väljaandja Eesti Kunstimuuseum 2023
© Published by the Art Museum of Estonia 2023
© Tekstide autorid / Authors of the texts
© Teoste ja fotode autorid või autoriõiguste valdajad / Artists and photographers or copyright holders of the artworks and photographs

ISSN 1736-5503
ISBN 978-9949-687-52-7

Trükk / Printed by:
Tallinna Raamatutrükikoda

Palume teoste ja/või fotode autoriõiguste omanikel ja/või haldajatel, kellega ei ole ühendust saadud, pöörduda vajadusel Eesti Kunstimuuseumi poole.
The copyright owners and/or holders of artworks and/or photographs who have not been notified may contact the Art Museum of Estonia.

Sisukord / Contents

Eda Tuulberg

- Sissejuhatus 7
- Introduction 12

ARTIKLID / ARTICLES

Laine Kristberga

- Hilissotsialistliku perioodi *performance* Lätis. Koostöö, apropiatsioon ja intermediaalsus 19
- Performance Art in Latvia in the Late Socialist Period: Collaboration, Appropriation and Intermediality 38

Kädi Talvoja

- Balti nonkonformistlik kunst? 60
- Baltic Nonconformist Art? 72

Ieva Astahovska

- Struktuurid ja mudelid, absurd ja paradoksid. Kontseptuaalse kunsti katsetused Lätis 1970. ja 1980. aastatel 85
- Structures and Models, Absurdities and Paradoxes: Conceptual Art Explorations in Latvia in the 1970s and 1980s 100

Erika Grigoravičienė

- Mõeldes koos piltidega. Leedu hilisnõukogude kunsti (poliitilisest) aktuaalsusest 127
- Thinking with Pictures: On the (Political) Relevance of the Lithuanian Art of the Late Soviet Period 137

Adomas Narkevičius

- Vaade Baltimaade Teise maailmasõja järgsele kunstiajaloole.
Ajakohatus Anu Põdra näitel 153
- Writing Baltic Post-War Art Histories: Untimeliness and the Case
of Anu Põder 165

RAPORT / REPORT**Liisa Kaljula**

- Balti regionaalse kunstiajaloo rohtukasvanud radadel 187
- On the Forgotten Paths of Baltic Regional Art History 196

Autorid / Authors 209

Varem ilmunud / Previously Published 214

SISSEJUHATUS
INTRODUCTION

Sissejuhatus

EDA TUULBERG

Eesti Kunstimuuseumi Toimetiste erinumber „Sarnasus erinevuses. Balti regionaalse kunsti-ajaloo perspektiivid“ on Eesti Kunstimuuseumi viis aastat (2021–2025) vältava uurimissuuna „Nõukogude aja kunsti regionaalne eripära Baltimaades ja seda kujundanud suhtlusvõrgustikud“¹ üks väljunditest. Kõnealune uurimissuund on peamiselt seotud Kumu kunstimuuseumi uurimis- ja näituseprogrammi ühe keskse eesmärgiga – (ümber) mõtestada ja näidata nii Eesti kui ka laiemalt Ida-Euroopa sotsialismiaja kunsti. 2015. aasta oktoobris Kumus toimunud sügiskonverentsi „Jagatud praktikad: kunstiliikide põimumised sotsialistliku Ida-Euroopa kultuuris“ ettekannete põhjal koostatud Toimetiste erinumbri² eesõnas selgitab Anu Allas, toonane Kumu Nõukogude perioodi kunsti kuraator-programmi-juht ning uurimissuuna üks algatajatest, miks on Kumu kesksete tegevussuundade seas Nõukogude aja kunsti uurimine. Ühelt poolt moodustab Eesti Kunstimuuseumi kogudest Nõukogude perioodi riiklike ostude tõttu suure osa just aastatel 1944–1991 loodud eesti kunst, millest näitustel on väljas üpris väike osa. Teisalt on Eesti oma kuulumisega kunagisse sotsialismiblokki paratamatult seotud Ida-Euroopa ja Baltikumi regiooni identiteediküsimustega ning siinse kunsti uurimist mõjutab muu hulgas regionaalse jagatud ajaloo ja kohalike eripärade vaheline dünaamika. Vaatenurkade paljusust lubav kriitiline arutelu selle üle, kuidas identiteete konstrueeritakse ja alal hoitakse, on seoses Venemaa sõjaga Ukrainas ka täna ülimalt aktuaalne. Käesolev kogumik on seega Kumu varasemate uurimis- ja näituseprojektide loomulik jätk, millega anname oma panuse kriitilisse arutellusse regionaalse enesetunnetuse üle, pakkudes välja võimalikke uusi perspektiive, kaas-aegseid metodoloogiad ja kontseptuaalseid lähtepunkte, mida oma ainese uurimisel ja vahendamisel rakendada.

¹ Vt <https://kunstimuuseum.ekm.ee/teadustegevus/uurimissuunad/>.

² Vt Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 6 [11] 2016. Jagatud praktikad. Kunstiliikide põimumised sotsialistliku Ida-Euroopa kultuuris. Koost Anu Allas. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2016. Konverents „Jagatud praktikad“ korraldati 2015. aasta sügisel Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi ning Eesti Kunstimuuseumi koostöös. Ühtlasi oli see Kumu kunstimuuseumi viies sügiskonverents ning kolmas konverents, mis keskendus Teise maailmasõja järgsele kunstile sotsialistliku Ida-Euroopa kontekstis.

Kõnealune uurimissuund on pühendunud erinevate kultuuride ning geopoliitiliste mõjusfääride ristumiskohas asuvalle Baltikumile ning selle keskmes on Teise maailmasõja järgne kunst, mis Eesti kontekstis seostub nõukogude perioodi, Ida-Euroopa kontekstis sotsialismiaja ja muu maailma kontekstis külma sõjaga. Esmatähtis on olnud siinse regiooni nõukogudeaegse kunsti tähendusloome praktikate ja representatsiooniviiside kriitiline uurimine ja refleksioon, kuid Balti fookus ei ole samas tinginud tegelemist üksnes kolme Balti riigi kunsti või selle ajalooa. Võimalusel on Balti kunst asetatud suhtesse ka millegi väljaspoolsega – Nõukogude Liidus, Ida-Euroopas, läänes või mujal maailmas tehtud kunsti, seal aset leidnud ühiskondlike või kultuuriprotsesside, sündinud ideede või mõtteviisidega. Selline suhestamine on hõlmanud nii konkreetseid kontakte kui ka kaudseid paralleele. Uurimissuund „Nõukogude aja kunsti regionaalne eripära Baltimaades ja seda kujundanud suhtlusvõrgustikud“ on tinglikult jagunenud kolmeks suuremaks alateemaks: uued meediumid ja materjalid kunstnikupositsioonide kujundajatena, Baltimaade ja Ida-Euroopa naiskunstnikud ning aja- ja regiooniüleised seosed. Kõnealustele teemadele on laotud vundament Kumu varasemate näituste, publikatsioonide ja uurimustega. Seega on uurimissuund ja selle alateemad mitme varasema tegevuse orgaaniline, kuid selgemalt fookuseeritud edasiarendus.

Kogumikku koondatud tekstid on seotud uurimissuuna raames läbi viidud kahe projektiga. Ieva Astahovska, Kādi Talvoja, Erika Grigoravičienė ja Liisa Kaljula artiklid on dialoogis 2022. aastal Anu Allase, Liisa Kaljula ja Jane Sharpi kureeritud näitusega „Mõtlevad pildid“ Kumu kunstimuuseumis, mille keskmes oli Moskva ja Baltikumi kontseptuaalne kunst 1970.–1980. aastatel. Näituse ja seda saatnud uurimusliku kataloogi eesmärk oli mõtestada kriitiliselt ja laiendada kontseptualismi käsitlust nõukogude kontekstis, tuues esile selle vormilisi ja sisulisi regionaalseid eripärasid.³ Adomas Narkevičiuse ja Laine Kristberga artiklid jõudsid kogumiku kaante vahele aga 2022. aasta kevadel Eesti Kunstimuuseumi ja Eesti Kunstiakadeemia koostöös toimunud seminari „Sarnasus erinevuses. Balti regionaalse kunstiajaloo perspektiivid“⁴ raames. Kahepäevane seminar tõi kokku kunstiteadlased ja kuraatorid kolmest Balti riigist ja oli jagatud kuueks aruteluks, mis katsid üpris laiu teema-, huvi- ja tegevusvaldkondi ning käsitlesid ühiseid ja spetsiifilisi kogemusi, problemaatikaid ja uurimismeetodeid regiooni kunstis, disainis ja arhitektuuris, keskendudes peamiselt Nõukogude perioodile. Seminari pealkiri „Sarnasus erinevuses“ oli laenatud filosoof Susan Buck-Morssi esseest „Postsovetlik olukord“⁵, kus ta pakub välja, et

³ Näitus, mille avamisaeg langes kokku Venemaa täiemahulise sõja algusega Ukrainas, asetus aga sedavõrd tundlikusse konteksti, et muuseum otsustas selle kaudu avaldada protesti sõja vastu ning kontseptuaalse žestina avati väljapanek esialgu ilma teosteta. Tühi ruum, millel teoseid markeerimas vaid hallid varjud seintel, väljendas sõjaga kaasnevat tühjust ja nõutust.

⁴ Seminari kava, esinejate lühiteesid ning ettekanded on leitavad: <https://kumu.ekm.ee/syndmus/seminar-sarnasus-erinevuses-balti-regionaalse-kunstiajaloo-perspektiivid/>. Vt ka Mära Traumane kokkuvõtet seminarist: M. Traumane, Thinking Futures of Shared Legacies. – Kunstiteaduslikke Uurimusi 3–4, 2022, lk 190–195.

⁵ S. Buck-Morss, Theorizing Today: The Post-Soviet Condition. – Log 11 (Winter 2008), lk 23–31.

otsides globaalsele vasakpoolsele kriitilisele mõttele uut platvormi, võiks arendada võimet näha erinevuses sarnasust. Selline sarnasus tuleb esile siis, kui kujutised on asetatud meie ette kõrvuti, samas teataval määral siiski vastanduvalt. Nagu on leitud montaažiteooriates kino kontekstis, võimaldab see tajuda ühisosa mitte kujutiste koondumises sarnaseks või samaseks grupiks, vaid selles ületamatus ruumis, mis jääb kõrvutatud kujutiste vahele ja hoiab neid alati teataval määral eraldiseisvana. Just see kaardistamata, ambivalentne, vaba ja loovat kultuuriloomet võimaldav ruum kujutiste vahel hoiab tähenduse pidevalt liikuvana. See tähendab, et uute diskursuste loomise protsessis, mille raames toimub ka varasema kriitiline übermõtestamine, on oluline jääda tähelepanelikuks ning teadlikuks erinevustest ja spetsiifikatest. Sama võiks silmas pidada, konstrueerides Baltikumi-üleleid ja Balti riikide vahelisi narratiive Nõukogude perioodi kunstist, et uute fikseeritud kaanonite põlistamise asemel suudaksime uuritavat materjali hoida avatud ja dünaamilisena.

Nii Kumu uurimissuund kui ka käesolev kogumik on laiemas plaanis seotud poola kunstiajaloolase ja -teoretiku Piotr Piotrowski (1952–2015) pakutud mõistetega „horisontaalne kunstiajalugu“ ja „kriitiline muuseum“⁶. Esiteks on jätkuvalt vaja töötada vastu hierarhilisele, vertikaalsele ja lääne kaanoni keskele kunstiajaloolale, et tuua esile kohalikke eripärasid ning tähendusloome spetsiifikat. Selle aluseks on Piotrowski seisukoht, et sotsialismiaja Ida-Euroopa kunsti käsitlemisel ei asetu kunst tingimata homogeense ideoloogia taustale, vaid peame arvesse võtma, et regiooni kunstipilt on heterogeenne – seda kujundasid erinevad ideoloogilised aparatuurid, mis tootsid riigiti mõneti erinevat kultuuripoliitikat ning seega ka tähendusi.⁷ Nii võimaldab regionaalne fookus ühelt poolt kirjutada ja väärtustada eneskriitilisi kunstiajalugusid, mis on orienteeritud solidaarsusele ja koostööle, ning konkreetse uurimissuuna raames kaardistada ja esile tuua Balti riikide kunstis leiduvaid sarnasusi ja põimumisi, võttes arvesse iga riigi kunsti teatavat erinevust. Kriitiline geograafiline perspektiiv aitab esile tuua ühise mineviku potentsiaali, samas regiooni kunstiajalugusid homogeniseerimata, ning leida võimalusi, kuidas kohaliku materjali põhjal ja regionaalselt algatatud dialoogi kaudu saaks välja kujundada ka uusi teooriaid. Nii saab lõhkuda imperialistlikku teadmislõome loogikat, mille puhul teooriad liiguvad kriitikavabalt ja mehaaniliselt keskusest perifeeriasse. See eeldab rahvusmuuseumilt teadussuundade sõnastamisel, näituseprogrammi koostamisel, avalikkusega suhtlemisel ja muude tegevuste puhul avatud dialoogi ja eneskriitikat, aga ka valmisolekut muutuda. Kriitilise muuseumi eesmärk ei ole vaid olemasolevat säilitada, vaid eelkõige mõtestada, kuidas kogudega töötada ja kanda teatavat kultuurilist autoriteeti ning kasutada muuseumi erilise auraga ruume ja ressursse selleks, et võimaldada platvormi ka neile, kellel seda

⁶ Kõige hiljutisemat analüüsi Piotrowski pärandist ja tema loodud mõistetest, nende kasutusvõimalustest, muutumisest ja võimalikest edasiarendustest pakub Poola uurijate Agata Jakubowska ning Magdalena Radomska koostatud ja toimetatud kogumik „Horizontal Art History and Beyond. Revising Peripheral Critical Practices“, mille andis 2023. aastal välja Routledge'i kirjastus.

⁷ P. Piotrowski, How to Write a History of Central-East European Art? – Third Text vol 23, issue 1, January, 2009, lk 5.

ühiskonnas piisavalt ei ole. Muuseum peab ühiskonda kõnetama ja rääkima kaasa tänastel põletavatel teemadel,⁸ seda ka juhul, kui tegeletakse ajaloolise materjaliga.

Siinsesse kogumikku on koondatud uurimused, mis seostuvad peamiselt nn hilisnõukogude perioodiga.⁹ Erinumbri avab **Laine Kristberga** artikkel, mis keskendub Läti *performance*'i-kunsti ajaloole, vaadeldes seda kaasava kunstivormina, mille väljundiks on erinevate indiviidide koostöös sündinud hübriidsed kultuuriobjektid. Lisaks pakub Kristberga artikkel laiemat, kogumikule tervikuna konteksti loovat analüüsi uuritava perioodi käsitlustest ja nendega seotud diskursustest, tuletades meelde, et paljud nõukogude reaalsust kirjeldavad binaarsed kategooriad nagu vabadus ja repressioonid, riik ja inimesed, ametlik kultuur ja vastukultuur, totalitaarne keel ja kontrakeel, isiklik ja avalik, töde ja vale, moraal ja korruptsioon jne kujunesid külma sõja aegse vastasseisu ajal, mistõttu tuleb nende kasutusse suhtuda kriitika ja reservatsioonidega.

Kädi Talvoja artikkel tõukub näitusest „Mõtlevad pildid“ ning vaatleb ühelt poolt kujutava kunsti kaasamist nõukogude dissidentluse diskursusesse ning teisalt uurib Norton Dodge'i kollektiooni kaudu Eesti, Läti ja Leedu omavaheliste hierarhiate kujunemist nõukogude nonkonformistliku kunsti kontekstis. Talvoja viitab ka kriitiliselt, et Baltikumi kolme riigi minevik Nõukogude vabariikidena on mitmekihiline lugu nii ühtekuuluvustundest kui ka konkurentsist, mille näiteks on rohked regionaalsed Balti kunsti triennaalid ja kvadriennaalid. Nagu autor rõhutab, tunnustavad nende kunstisündmuste arvustused, et „sõbraliku kõrvutuse ja võrdsust tagava preemiapoliitika taustal hõõgus siiski tuntav soov kolmikut paremusjärjestusse seada“.¹⁰

Ieva Astahovska ja **Erika Grigoravičienė**, kelle artiklid on samuti dialoogis näitusega „Mõtlevad pildid“, pakuvad aga vastavalt läti ja leedu kunstnike ja kunstinähtuste näitel ja kohalikke eripärasid arvesse võttes välja omapoolse vaatenurga nõukogude kontseptualismile. Astahovska pöörab ümber väite, nagu ei oleks 1970. ja 1980. aastatel Lätis kontseptuaalset kunsti eksisteerinud. Autor osutab sellele, et peamiselt disaini ja rakenduskunsti, samuti fotograafia alal tegutsenud Jānis Borgsi, Valdis Celmsi, Māris Ārgalise, samuti Pollutsionistide grupi puhul saame rääkida hübriidsest ja heterogeensest kontseptualismikeelest, mis suhestus teiste omaaegsete kunstitrendide ja stilistiliste katsetustega. Miervaldis Polise, Līga Purmale ja Bruno Vasiļevskise suhe kontseptualismiga väljendub aga nende suhetes realistliku maaliga ja viisis, kuidas nad uurisid kunsti ja reaalsuse, kujutise ja kujutamise vahelisi hübriidseid vahekordi. Astahovska toob ka välja, et 1980. aastatel muutub kontseptualism politiseeritumaks, kandes endas Nõukogudevastaseid seisukohti. Näiteks dekonstrueerisid Juris Dimiteris, Andris Breže, Leonards

⁸ K. Murawska-Muthesius, P. Piotrowski, *From Museum Critique to the Critical Museum*. Routledge, 2017, lk 8. Murawska-Muthesius ja Piotrowski mõistavad ka ise, et kriitiline muuseum on neoliberaalse süsteemi ja Poola konteksti näitel konservatiivide juhtimise all üsna mitmeid vastuolusid sisaldav ja väljakutseid esitav ettevõtmine.

⁹ Vt arutelu periodiseeringu üle Laine Kristberga artiklis käesolevas kogumikus lk 19.

¹⁰ Vt Kädi Talvoja artikkel käesolevas kogumikus lk 60.

Laganovskis ja Tundmatute Tunnete Taastamise Töötoa (nn SNDR grupp) ümber koondunud kunstnikud postmodernistliku topeltkodeeringu, absurdi ja provokatiivse kunstikeele kaudu Nõukogude võimusümboleid, kunstikaanonit ja selle ideoloogiat. Astahovska artikkel, mis laiendab arusaamist kontseptualismi kohalikust eripärast, asetub viljakasse dialoogi Grigoravičienė analüüsiga leedu kunstnike Marija Teresė Rožanskaitė ja Valentinas Antanavičiuse loomingust, mille puhul huvitab autorit, kas ja mil moel võiksid Nõukogude perioodil loodud teosed omada poliitilist ja kriitilist kaalu tänases päevas. Teoseid lahti mõtestades ja samas arvestades nende loomise aegseid diskursiivseid ja kontekstuaalseid eripärasid, näitab autor, et neil on jätkuvalt agentsust ja kõnejõudu, mis võimaldab tegeleda ka tänapäeva ökoloogiliste ja geopoliitiliste probleemidega.

Adomas Narkevičiuse artikkel on pühendatud viimastel aastatel laialdast rahvusvahelist tähelepanu pälvinud Anu Põdra¹¹ pärandile. Autor analüüsib Põdra loomingut kui midagi, mis justkui ei resoneerinud täiel määral oma loomise ajaga. Ta toob esile, et Põdra kasutatud tehnikate (tikkimine, õmblemine, kleepimine) ja materjalide (tekstiil, plast, sünteetiline vill, kips) kaduvus (võrreldes pronksiga, mis on justkui püsiv) annavad põhjust rääkida ajakohatusest (ingl *untimeliness*) psühhoanalüütilises tähenduses. Narkevičius pakub välja, et Põdra huvi kaduvate materjalide vastu osutab, et küsimus pole niivõrd selles, mida aeg teostele teeb, vaid selles, kuidas teosed, mis kestavad vaid viivu, mõjutavad oma aega ja aega, mis on alles ees. Artiklis vaatleb Narkevičius aja ja teose vahelist dünaamikat valitud teoste näitel.

Kogumiku viimaseks tekstiks on **Liisa Kaljula** essee, mis vaatab tagasi näituseprojekti „Mõtlevad pildid“ ettevalmistusprotsessile ning mõtiskleb regionaalse vaatenurga olulisuse, aga ka sellega seotud väljakutsete üle tänase geopoliitilise reaalsuse taustal. Kaljula rõhutab, et rahvusülese kunstiajaloo kirjutamise eelduseks on reaalne ligipääs teiste riikide materjalidele ning teave seal toimuva kohta (mis enamasti eeldab uurimuste ja informatsiooni tõlkimist inglise keelde) ehk kunstitaristu jätkuv arendamine rahvusvahelist kättesaadavust silmas pidades.

Käsitledes küll vaid väikest osa Baltikumi hilisnõukogude perioodi kunstiprotsessidest, pakuvad kogumikku valitud juhtumiuuringud ühelt poolt lisateadmisi Baltikumi kunstist, aga toovad loodetavasti esile ka võimalikke uusi perspektiive, mis aitavad kirjutada Nõukogude perioodi kunsti dialoogilist, kriitilist, uusi teoreetilisi lähenemisi rakendavat ja rahvusülest ajalugu.

¹¹ Narkevičius toob välja, et huvi nii kohalikus kui ka rahvusvahelises plaanis on toonud kaasa Põdra loominguga paigutamise feministlike kunstipraktikate ja postminimalismi konteksti. Viimaste aastate näitustena võiks välja tuua Anu Põdra näituse „Haprus on vaprus“ Kumu kunstimuuseumis 2017. aastal, 13. Balti triennaali 2018. aastal, Liverpooli biennaali 2021. aastal, 59. Veneetsia biennaali 2022. aastal, Norra Rahvusmuuseumi näituse „Louise Bourgeois. Kujuteldavad vestlused“ ning eelseisva retrospektiivi Suschi muuseumis Šveitsis 2024. aastal.

Introduction

EDA TUULBERG

This special issue is one of the deliverables of the Art Museum of Estonia's five-year (2021–2025) research programme *Art in the Baltic States During the Soviet Period: Regional Characteristics and Defining Interactions*¹. This line of research is related to one of the central objectives of the Kumu Art Museum's research and exhibition programme: to analyse and highlight Estonian and, more broadly, Eastern European art of the Soviet era. In October 2015, the conference *Shared Practices: The Intertwinement of the Arts in the Culture of Socialist Eastern Europe* was held in Kumu. In the foreword to the special issue of the Proceedings based on the presentations of the conference,² Anu Allas, then Kumu's curator and programme manager for Soviet-period art and one of the initiators of the research strand, explains why Soviet-period art is a central research focus for Kumu. Due to state purchases during the Soviet period, a large part of the Art Museum of Estonia's collections is made up of Estonian art created in the Soviet period (1944–1991), of which only a relatively small part is exhibited. In addition, Estonia as a member of the former socialist bloc is inevitably concerned with Eastern European and Baltic identity issues, and the study of art here is influenced by, among other things, the dynamics between a common regional history and specific local aspects. Critical debate on the construction and maintenance of identities, allowing for a multiplicity of perspectives, is also highly relevant today in the context of Russia's war in Ukraine. This publication is thus a natural continuation of Kumu's previous research and exhibition projects and contributes to the critical debate on regional identity by suggesting possible new perspectives, contemporary methods and conceptual starting points.

¹ See <https://kunstimuuseum.ekm.ee/teadustegevus/uurimissuunad/> (in Estonian).

² See *Proceedings of the Art Museum of Estonia 6 [11] 2016. Shared Practices: The Intertwinement of the Arts in the Culture of Socialist Eastern Europe*. Ed. by Anu Allas. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2016. The conference was organised in autumn 2015 in cooperation between the Institute of Art and Visual Culture of the Estonian Academy of Arts and the Art Museum of Estonia. It was also the fifth autumn conference of the Kumu Art Museum and the third to focus on post-World War II art in the context of socialist Eastern Europe.

This line of research centres on the Baltic region, located at the crossroads of different cultures and geopolitical spheres of influence, and focuses on post-World War II art, which in the Estonian context is associated with the Soviet period, in the Eastern European context with the socialist era, and in the rest of the world with the Cold War. While the spotlight has been on the critical study of and reflection on the practices and representations in the creation of meaning in the Soviet-era art of the Baltic region, this does not imply a narrow focus on the art or history of the three Baltic states. Rather, Baltic art has been considered in relation to “outside” processes: the ideas and approaches arising in art, society or culture of other parts of the Soviet Union, Eastern Europe, the West and elsewhere in the world. This has involved both direct contacts and more indirect parallels. The research programme *Art in the Baltic States During the Soviet Period: Regional Characteristics and Defining Interactions* has been conceptually divided into three major sub-themes: new media and materials defining the artists’ positions, Baltic and Eastern European women artists, and cross-temporal and cross-regional connections. As these themes build on Kumu’s previous exhibitions, publications and research, the research programme and its sub-themes are an organic but more clearly focused development of several earlier activities.

The texts in this collection are related to two projects carried out within the framework of the research programme. The articles by Ieva Astahovska, Kādi Talvoja, Erika Grigoravičienė and Liisa Kaljula are in dialogue with the exhibition *Thinking Pictures*, curated by Anu Allas, Liisa Kaljula and Jane Sharp at the Kumu Art Museum in 2022, which focused on the 1970s–1980s conceptual art from Moscow and the Baltic states. The aims of the exhibition and the accompanying catalogue were to critically analyse and expand the notion of Conceptualism in the Soviet context, highlighting its specific regional elements in form and content.³ The articles by Adomas Narkevičius and Laine Kristberga are based on their presentations at the seminar *Likeness in Difference: Perspectives on Baltic Regional Art History*⁴. The two-day seminar brought together art historians and curators from the three Baltic countries. It was divided into six discussions covering a wide range of topics, addressing common and specific experiences, issues and research methods in the art, design and architecture of the region, with a focus on the Soviet period. The title of the seminar, *Likeness in Difference*, was borrowed from the philosopher Susan Buck-Morss’s essay

³ As the opening of the exhibition coincided with the start of Russia’s full-scale war in Ukraine, the museum initially opened the exhibition without any artworks on display, as a sign of its protest against the war. The empty space, with only grey shadows on the walls marking the locations of the artworks, was intended to express the sense of emptiness and desperation caused by war.

⁴ The programme, short abstracts and presentations of the seminar can be found at <https://kumu.ekm.ee/en/syndmus/seminar-likeness-in-difference-perspectives-on-baltic-regional-art-history-seminar-sarnasus-erinevuses-balti-regionaalse-kunstiajaloo-perspektiivid/>. See also Māra Traumane’s summary of the seminar: M. Traumane, “Thinking Futures of Shared Legacies,” *Kunstiteaduslikke Uurimusi / Studies of Art and Architecture* 3–4, 2022, pp. 190–195.

“Theorizing Today: The Post-Soviet Condition”⁵, in which she proposes that in seeking a new platform for leftist critical thinking, we should develop the ability to see likeness in difference. Such likeness emerges when images are juxtaposed and yet opposed. As cinematic montage theories suggest, this allows us to perceive similarity not in the aggregation of images into a group, but in the transcendental space between the juxtaposed images, which always keeps them to some extent separate. It is this uncharted, ambivalent space between images, which allows for free cultural creation, that keeps meaning dynamic. This means that in the process of creating new discourses, which also involves a critical reinterpretation of previous ones, one should remain attentive and aware of differences and specific aspects. This should also be kept in mind when constructing trans-Baltic and cross-Baltic narratives of Soviet art, so that instead of perpetuating new canons, we are able to keep the material under study open and dynamic.

On a broader scale, both Kumu’s research programme and this publication are related to the concepts of “horizontal art history” and the “critical museum” proposed by the Polish art historian and theorist Piotr Piotrowski (1952–2015)⁶. To begin with, we need to resist a hierarchical, vertical and Western canon-centred art history in order to highlight specific local aspects and the specificity of the creation of meaning. The basis for this is Piotrowski’s view that the art of socialist-era Eastern Europe should not be regarded as set in a homogeneous ideological context; instead, we must allow for the heterogeneity of the artistic scene of the region, shaped in different countries by different ideological apparatuses that produced somewhat different cultural policies and thus meanings.⁷ Thus, a regional focus makes it possible to write and value self-critical art histories guided by solidarity and cooperation. Within the framework of the research programme, this enables us to map and highlight the similarities and interactions in the art of the Baltic states, while taking into account certain differences in the art of the individual countries. A critical geographical perspective will help to highlight the potential of a shared past without homogenising the art histories of the region, and to find ways in which new theories can be developed from local material and through regionally initiated dialogue. In this way, we can disrupt the imperialist logic of knowledge creation, in which theories move uncritically and mechanically from centres to peripheries. This, however, requires open dialogue and self-criticism in the formulation of research agendas, the programming of exhibitions, public relations and other activities, as well as a willingness to change. The aim of the “critical museum” is not only to preserve existing artefacts, but above all to reflect on how to work with collections and to carry a

⁵ S. Buck-Morss, “Theorizing Today: The Post-Soviet Condition,” *Log 11* (Winter 2008), pp. 23–31.

⁶ The most recent analysis of Piotrowski’s legacy and the concepts he created, their possible uses, changes and further developments is provided in *Horizontal Art History and Beyond. Revising Peripheral Critical Practices*, published by Routledge in 2023.

⁷ P. Piotrowski, “How to Write a History of Central-East European Art?,” *Third Text* vol. 23, issue 1, January, 2009, p. 5.

certain cultural authority, and on how the spaces and resources of a museum can be used to provide a platform for those who lack one in society. The museum needs to speak to society and engage with today's burning issues,⁸ even when dealing with historical material.

This publication brings together studies mainly related to the late Soviet period.⁹ The special issue opens with an article by **Laine Kristberga**, who focuses on the history of Latvian performance art, looking at it as an inclusive art form, at the heart of which are hybrid cultural objects created through the collaboration of different individuals. In addition, Kristberga offers a broader analysis of some key notions of the period under study and the associated discourses, providing a context for the publication as a whole. She recalls that many of the binary concepts describing Soviet reality – freedom and repression, state and people, official culture and counterculture, totalitarian language and counterlanguage, private and public, truth and falsehood, morality and corruption etc. – emerged during the Cold War confrontation and must therefore be treated with criticism and reservation.

Kādi Talvoja's article is inspired by the exhibition *Thinking Pictures* and examines the role of visual art in the Soviet dissident discourse and, through Norton Dodge's collection, the formation of hierarchies between Estonia, Latvia and Lithuania in the context of Soviet nonconformist art. Talvoja also suggests that the three Baltic states' past as Soviet republics is a multi-layered story marked by both a sense of solidarity and competition, exemplified by the abundance of regional Baltic art triennials and quadrennials. As the author points out, the reviews of these events "show an eagerness to set up rankings despite a backdrop of friendly comparison and a prize-giving system ensuring an equal measure of recognition for each country."¹⁰

Ieva Astahovska and **Erika Grigoravičienė**, whose articles are also in dialogue with the exhibition *Thinking Pictures*, offer their own perspectives on Soviet conceptualism, using the examples of Latvian and Lithuanian artists and art phenomena, respectively, and taking into account specific local aspects. Astahovska refutes the claim that conceptual art did not exist in Latvia in the 1970s and 1980s. She points out that Jānis Borgs, Valdis Celms, Māris Ārgalis and the Emissionists Group (Pollucionisti), who were mainly active in design, applied art and photography, used a hybrid and heterogeneous conceptualist language, and interacted with other artistic trends and stylistic experiments of their time. The relationship of Miervaldis Polis, Līga Purmale and Bruno Vasiļevskis to Conceptualism is reflected in how they engaged with Realist painting and the way they explored the hybrid interplay between art and reality, image and representation. Astahovska also points out that in the

⁸ K. Murawska-Muthesius, P. Piotrowski, *From Museum Critique to the Critical Museum*. Routledge, 2017, p. 8. Murawska-Muthesius and Piotrowski recognise that the critical museum is a rather controversial and challenging notion under the neoliberal system and, in the Polish context, under conservative leadership.

⁹ See the discussion on periodisation in Laine Kristberga's article p. 38.

¹⁰ This publication, p. 72.

1980s Conceptualism became more politicised, carrying with it anti-Soviet sentiments. For example, Juris Dimiters, Andris Breže, Leonards Laganovskis and the artists connected with the SNDR (Workshop for the Restoration of Unknown Feelings) Group deconstructed the Soviet symbols of power, art canon and ideology through postmodernist double coding, absurdity and provocative artistic language. Astahovska's article, which broadens the understanding of the specific local aspects of conceptualism, is set in a stimulating dialogue with Grigoravičienė's analysis of the work of the Lithuanian artists Marija Teresė Rožanskaitė and Valentinas Antanavičius. The author is interested in whether and in what way the works created during the Soviet period could carry political and critical weight today. By deconstructing the works – taking into account the discursive and contextual specific elements of the time of their creation – she shows that they continue to have the agency and voice to address, contemporary ecological and geopolitical issues.

The article by **Adomas Narkevičius** is dedicated to the legacy of Anu Pöder¹¹, an Estonian artist who has received wide international attention in recent years. The author analyses Pöder's work as something that did not seem to fully resonate with the time of its creation. He points out that the ephemeral nature of the techniques (embroidery, sewing and gluing) and materials (textiles, plastics, synthetic wool and plaster) used by Pöder (in contrast to the "permanence" of bronze) suggests "untimeliness" in a psychoanalytical sense. Narkevičius argues that Pöder's interest in transient materials shows that what is important is not so much what time does to artworks but, rather, how works with a short lifespan influence their own time and the time that follows. In his article, Narkevičius looks at the dynamics between time and artworks, using selected works as examples.

The final text in this collection is an essay by **Liisa Kaljula**, who looks back on the preparatory process of the exhibition project *Thinking Pictures*, reflecting on the importance of the regional perspective, as well as the related challenges in view of today's geopolitical reality. She emphasises that writing a transnational art history requires access to materials from other countries and information about what is going on there (which in many cases requires translating research and information into English), i.e. the continued development of art infrastructure for international accessibility.

While dealing with only a small part of the artistic processes of the late Soviet period in the Baltics, the case studies selected for the publication offer new insights into Baltic art and hopefully highlight novel perspectives that might help write a critical and transnational history of art in the Soviet period that applies new theoretical approaches and is based on dialogue.

¹¹ Narkevičius points out that the interest taken in Pöder's work, both on a local and international level, has led to its being placed within the framework of feminist art practices and post-minimalism. Recent exhibitions include Anu Pöder's exhibition *Be Fragile! Be Brave!* at the Kumu Art Museum in 2017, the 13th Baltic Triennial in 2018, the Liverpool Biennial in 2021, the 59th Venice Biennale in 2022, the exhibition *Louise Bourgeois. Imaginary Conversations* in the National Museum in Oslo and the upcoming retrospective at Muzeum Susch in Switzerland in 2024.

Autorid Authors

Ieva Astahovska, MA, on lõpetanud Läti Kunstiakadeemia kunstiajaloo eriala. Alates 2005. aastast töötab ta Läti Kaasaegse Kunsti Keskuses (LCCA), kus juhib teadusprojekte ja kureerib näitusi, mis on seotud sotsialistliku ja postsotsialistliku perioodi kunsti ja kultuuriga ja postsotsialistliku ning post- ja dekoloniaalsete perspektiivide põimingutega Baltikumis ja Ida-Euroopas. Hiljuti on ta kureerinud näitused „Decolonial Ecologies. Understanding Postcolonial after Socialism“ galeriis Riga Art Space (2022–2023), „Difficult Pasts. Connected Worlds“ Rahvuslikus Kunstigaleriis Vilniuses (2022, koos Margaret Taliga) ja Läti Rahvuslikus Kunstimuuseumis Riias (2020) ning „Ecosystems of Change“ Riia avalikus ruumis (2021). Ta on toimetanud mitmeid teadusväljaandeid, sealhulgas „Valdis Āboliņš. The Avant-garde, Mailart, the New Left and Cultural Relations During the Cold War“ (LCCA, 2019), „NSRD. Juris Boiko and Hardijs Lediņš“ (LCCA, 2016), „Revisiting Footnotes. Footprints of the Recent Past in the Post-Socialist Region“ (LCCA, 2015), „Recuperating the Invisible Past“ (LCCA, 2012) ja „Nineties. Contemporary Art in Latvia“ (LCCA, 2010). Talle pakuvad huvi ka kaasaegsuse, ajalisuse ja ajaloolisuse teemad, ajaloo ja mälu suhted, kunstigeograafia ja perifeeria ning kunsti ja ökoloogia küsimused.

Ieva Astahovska, MA, graduated as an art historian from the Art Academy of Latvia. Since 2005 she has worked at the Latvian Centre for Contemporary Art (LCCA), where she leads research projects and curates exhibitions related to art and culture in the socialist and post-socialist periods and the entanglements between post-socialist, postcolonial and de-colonial perspectives in the Baltics and Eastern Europe. Her recently curated exhibitions include *Decolonial Ecologies: Understanding the Postcolonial after Socialism* at the Riga Art Space (2022/2023), *Difficult Pasts: Connected Worlds* at the National Gallery of Art, Vilnius (2022; co-curated with Margaret Tali) and at the Latvian National Museum of Art, Riga (2020), and *Ecosystems of Change* in the public space of Riga (2021). She has edited a number of research-based publications, including *Valdis Āboliņš: The Avant-garde, Mailart, the New Left and Cultural Relations During the Cold War* (LCCA, 2019), *NSRD: Juris Boiko and Hardijs Lediņš* (LCCA, 2016), *Revisiting Footnotes: Footprints of the Recent Past in the Post-Socialist Region* (LCCA, 2015), *Recuperating the Invisible Past* (LCCA, 2012) and *The Nineties: Contemporary Art in Latvia* (LCCA, 2010). Her research interests include contemporaneity, temporality and historicity, relations between history and memory, art geographies and questions of peripheries, art and ecology.

Adomas Narkevičius, MA, on leedu kuraator ja kunstiajaloolane, kes elab Londonis ja Vilniuses ning töötab praegu kuraatorina Londonis Cell Project Space'is. Teda huvitavad ajaloolise aja mittelineaarsed aspektid, samuti keha ja seksuaalsuse ning kujutamise piiratuse teemad. Tema teadustöö keskendub ajakohatu kunstiteose (ingl *untimely artwork*) teemaatikale, täpsemalt mõtestab ta ümber sõjajärgse kunsti ajalist mahajäämust Baltikumis ja mujal. Ruperti Kunstikeskuse kuraatorina juhtis Narkevičius noortele kunstnikele mõeldud alternatiivhariduse programmi ning kureeris publiku- ja residentuuriprogramme. 2016. aastal algatas ta Ruperti lugemistoa ja elava kunsti programmid. 2020. aastal pälvis tema Londoni Ülikoolis valminud magistritöö „Defiant Bodies: Untimely Art in the Baltics Under Soviet Rule“ Oxford Art Journali auhinna. Tema hiljutiste projektide seas on Niklas Talebi näitus „Solo Yolo“, Agnė Jokšė ja Anastasia Sosunova näitus „Dance As You Wrestle“, Cudelite Brazelton IV näitus „Tensors“, Peng Zuqiangi näitus „Sideways Looking“ ja Renėe Akitelek Mboya näitus „A Glossary of Words My Mother Never Taught Me“ (kõik Cell Project Space'is); grupinäitused „The Prompt“ Gianni Manhattani galeriis Viinis (2022), „Authority Incorporal“ Rupertis 14. Balti triennaalil (2021), „Avoidance“ FUTURA galeriis Prahhas (2021), sümposium „Enacting Knowledges“ Kaunase Kunstnike Majas (2021) ja „JCDecaux Emerging Artist Award“ Vilniuse Kaasaegse Kunsti Keskuses.

Adomas Narkevičius, MA, is a Lithuanian curator and art historian based in London and Vilnius, and is currently working as a curator at the Cell Project Space, London. He is interested in non-linear aspects of historical time, as well as the body, sexuality and the limits of representation. His research focuses on the notion of untimely artworks in order to reconsider the “belatedness” of post-war art in the Baltics and beyond. Narkevičius was a curator at the Rupert Centre for Art, Residencies and Education, running the Alternative Education Programme for emerging art practitioners, as well as curating the Public and Residencies programmes. In 2016, he initiated the Rupert's Reading Room and Live Art programmes. In 2020, his MA dissertation, *Defiant Bodies: Untimely Art in the Baltics Under Soviet Rule*, at UCL, London, was awarded the Oxford Art Journal Prize. Among his recent selected projects are the solo and two-person presentations *Solo Yolo* by Niklas Taleb, *Dance As You Wrestle* by Agnė Jokšė and Anastasia Sosunova, *Tensors* by Cudelite Brazelton IV, *Sideways Looking* by Peng Zuqiang, and *A Glossary of Words My Mother Never Taught Me* by Renėe Akitelek Mboya at the Cell Project Space, the group exhibitions *The Prompt* at Gianni Manhattan, Vienna (2022), *Authority Incorporal*, at the Rupert, Baltic Triennial 14 (2021) and *Avoidance* at FUTURA, Prague (2021), as well as the symposium *Enacting Knowledges* at the Kaunas Artist House (2021) and the *JCDecaux Emerging Artist Award* at the Contemporary Art Centre, Vilnius.

Erika Grigoravičienė, PhD, on kunstiajaloolane ja -kriitik, kuraator ning Leedu Kultuuriuuringute Instituudi vanemteadur. Ta on kirjutanud monograafiad „Vaizdinis posūkis: vaizdai – žodžiai – kūnai – žvilgsniai“ („Pictorial Turn / Iconic Turn: Verbal, Mediatic and Perceptual Aspects of Images“, 2011) ja „Ar tai menas, arba Paveikslo (ne)laisvė“ („How to Look at It, or the (Un)freedom of a Picture“, 2017) ning arvukalt Nõukogude perioodi ja kaasaegse kunsti teemalisi artikleid ja toimetanud Vilniuse MO Muuseumi kogusid käsitlevaid väljaandeid ja kunstnike isikualbumeid. Tema akadeemilisteks huvideks on visuaaluuringud, hilisnõu-

kogude kunst, postantropotsentrism ja loomateema esiletõus kunstiteoorias ning traditsiooniliste kunstivormide diskursus 21. sajandil.

Erika Grigoravičienė, PhD, is an art historian and critic, curator and senior researcher at the Lithuanian Culture Research Institute, the author of *Vaizdinis posūkis: vaizdai – žodžiai – kūnai – žvilgsniai* (*Pictorial Turn / Iconic Turn: Verbal, Mediatic and Perceptual Aspects of Images*, 2011) and *Ar tai menas, arba Paveikslo (ne)laisvė* (*How to Look at it, or the (Un)freedom of a Picture*, 2017), as well as of numerous articles on the Soviet period and contemporary art, and the editor of publications about the collections of the MO Museum in Vilnius and albums devoted to specific artists. Her academic interests include visual studies, late Soviet art, post-anthropocentrism and the animal turn in art theory, and the discourse of traditional art forms in the 21st century.

Laine Kristberga, PhD, on Lāti kunstiajaloolane ja kuraator. Ta on kaitsnud doktorikraadi Lāti Kunstiakadeemias. Tema doktoriväitekirja „Intermedial Appropriation as a Theoretical Framework for the Analysis of Performance Art in Latvia in the Period of Late Socialism (1964–1989)“ põhjal on praegu koostamisel monograafia. Kristberga on Lāti Ülikooli dotsent ning Lāti Kunstiakadeemia ja Riia Majanduskooli külalisõppejõud. Oma teadustöös on ta käsitletud külma sõja aegset kunsti, kultuuri ja poliitikat. Eriti huvitab teda regiooni tegevuskunsti (*performance*'i-kunsti) kujunemine ja ajalooline areng. Tema viimased artiklid käsitlevad mitmesuguseid sotsiaal-poliitilisi tegureid, mis on sellele kunstivormile mõju avaldanud, ning samuti on ta uurinud lähemalt kontseptuaalseid, esteetilisi ja strateegilisi vahendeid, mida *performance*'i kunstnikud on ajalooliselt ja tänapäeval rakendanud. Kuraatorina korraldab ja kureerib ta Riia iga-aastast *performance*'i-kunsti festivali „Starptelpa“, kuhu koguneb kunstnikke ja kunstiteadlasi kogu maailmast. Tegevuskunsti kui omaette kunstivormi edendamiseks juhib Kristberga valitsusvälist organisatsiooni Lāti Tegevuskunsti Keskus, mis pakub rikkalikku haridus- ja kultuuriprogrammi ning osaleb mitmes rahvusvahelises võrgustikuprojektis.

Laine Kristberga, PhD, is an art historian and a curator from Riga, Latvia. She holds a PhD from the Art Academy of Latvia. Currently her doctoral thesis, *Intermedial Appropriation as a Theoretical Framework for the Analysis of Performance Art in Latvia in the Period of Late Socialism (1964–1989)*, is being turned into a monograph. Kristberga works as an assistant professor at the University of Latvia, as well as a guest lecturer at the Art Academy of Latvia and Riga Business School. Kristberga also works as a researcher and research project manager at the Institute of Literature, Folklore and Art, University of Latvia. Kristberga's scholarly interests include art, culture and politics during the Cold War period. She is particularly interested in the genealogy and historical development of performance art in the region. Her latest articles are focused on the analysis of various socio-political factors that have left impacts on performance art, as well as a close-up study of conceptual, aesthetic and strategic components applied by performance artists historically and currently. As a curator, Kristberga has directed, produced and curated the international Riga Performance Art Festival STARPTELPA, annually gathering artists, researchers and cultural producers from all around the world. To promote performance art as a unique form of art, Kristberga runs a non-governmental organisation, the Latvian Centre

for Performance Art, which offers an abundant educational and cultural programme and is involved in multiple international networking projects.

Liisa Kaljula, PhD, on Eesti kunstiteadlane ja kuraator ning Eesti Kunstimuuseumi maalikogu juhataja. Ta on kirjutanud artikleid, koostanud kogumikke ja kureerinud näitusi peamiselt hilisnõukogude ja nõukogudejärgse perioodi Eesti ja Ida-Euroopa kunstist. 2009. aastal kureeris ta Tartu Kunstimuuseumis ülevaatenäituse „Tulevik sünnib täna. ENSV progressiivne kunst 1958–1968“ (koos Indrek Grigori ja Tiiu Talvistuga), 2012. aastal Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumis III Artishoki Biennaali, Kumu kunstimuuseumis näitused „Tartu sõpruskond ja Ülo Sooster“ 2014. aastal, „Sots art ja mood. Kontseptuaalsed rõivad Ida-Euroopast“ 2019. aastal ning „Mõtlevad pildid. Kontseptuaalne kunst Moskvast ja Baltikumist“ (koos Anu Allase ja Jane Sharpiga) 2022. aastal. Ta on avaldanud arvukaid artikleid teadus- ja kultuuriväljaannetes ning koostanud näitusekatalooge. 2021. aastal kaitses ta Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste Instituudis doktoritöö, mis käsitles nõukogude visuaalkultuuri märke Eesti kunstis (peagi ilmumas Tallinna Ülikooli Kirjastuses).

Liisa Kaljula, PhD, is an Estonian art historian and curator. She is the head of the painting collection at the Art Museum of Estonia. Her work mainly focuses on Estonian and Eastern European art from the late Soviet and post-Soviet periods. In 2009, she curated a survey exhibition at the Tartu Art Museum, *The Future is Born Today: Progressive Art in Soviet Estonia 1958–1968* (with Indrek Grigor and Tiiu Talvistu), the 3rd Artishok Biennial at the Contemporary Art Museum of Estonia in 2012, the exhibition *The Tartu Circle and Ülo Sooster* (2014), and the exhibitions *Sots Art and Fashion: Conceptual Clothes from Eastern Europe* (2019), and *Thinking Pictures: Conceptual Art from Moscow and the Baltic* (2022, with Anu Allas and Jane Sharp) at the Kumu Art Museum. She has written numerous articles for academic and cultural publications and has edited exhibition catalogues. In 2021, she defended her doctoral thesis at the Institute of Humanities, Tallinn University, on the reflections of Soviet visual culture in Estonian art (soon to be published by Tallinn University Press).

Kädi Talvoja, PhD, on Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi vanemteadur ja õppejõud. 2002–2010 töötas ta Eesti Kunstimuuseumis, neist neli viimast aastat kuraatori-programmijuhina. Nii muuseumi- kui ka teadustöös on ta keskendunud eeskätt Nõukogude perioodi kunsti ajaloostamise problemaatikale. Käsilevaks teemaks on Balti riikide vaheline kunstisuhtlus Balti triennaalidel, mille kaudu Talvoja uurib ühishäituste mõju rahvuslike kunstikoolkondade kirjeldustele ja kuvanditele.

2019. aastal kaitses Talvoja Eesti Kunstiakadeemias doktoritöö „Karm stiil eesti kunsti-ajalookirjutuse kontekstis“.

Kädi Talvoja, PhD, is a senior researcher and lecturer at the Institute of Art History and Visual Culture at the Estonian Academy of Arts. She worked at the Art Museum of Estonia from 2002 to 2010, for the last four years as a curator and programme manager. Her research and museum work have primarily focused on the historiography of Soviet art. Her current research explores

the art dialogues between the Baltic states through the Baltic Triennials and their impacts on the characterisation and portrayal of art movements in the individual countries.

In 2019, Talvoja defended her doctoral thesis, *Severe Style in the Context of Estonian Art History Writing*, at the Estonian Academy of Arts.

Eda Tuulberg, MA, on kunstiteadlane, Kumu kunstimuuseumi kuraator ja Eesti Kunstiakadeemia doktorant. Tuulbergi uurimisvaldkonnaks on Nõukogude perioodi ja nüüdisaja kunst, peamiselt naiskunstnike looming ning sooperspektiiv ja -problemaatika kunstiajaloos. Oma viimase suurema uurimis- ja näituseprojektiga „Läbi su silmaterade musta kuru“ (näitus Kumu kunstimuuseumis 16.06.–05.11.2023, kaaskuraatorid Maria Arusoo ja Eha Komissarov) tõstis Tuulberg fookusesse ja suhestas tänapäevaga hilisnõukogude perioodi naisgraafikute pärandi.

Eda Tuulberg, MA, is an art historian based in Tallinn, Estonia. She is a curator at the Kumu Art Museum and doctoral student at the Estonian Academy of Arts. Her field of research is Soviet and contemporary art, with a focus on women artists and gender issues. Her recent research and curatorial project *Through the Black Gorge of Your Eyes* (exhibition at the Kumu Art Museum 16.06.–05.11.2023, co-curated with Maria Arusoo and Eha Komissarov) explored the legacy of late Soviet Estonian women printmakers.

Varem ilmunud
Previously Published

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 1. Meistriteoste lummus. Koopia 19. sajandil. Koostaja Tiina-Mall Kreem. Kadrioru kunstimuuseum. Kevadkonverents 2006. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2007 = **Schriften des Estnischen Kunstmuseums 1. Im Bann der Meisterwerke. Die Kopie im 19. Jahrhundert.** Herausgeberin Tiina-Mall Kreem. Kunstmuseum Kadriorg. Frühjahrstagung 2006. Tallinn: Estnisches Kunstmuseum, 2007

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 2. Vene valitsejate portreed. Koostaja Aleksandra Murre. Kadrioru kunstimuuseum. Kevadkonverents 2007. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2008 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 2. Portraits of Russian Tsars.** Editor Aleksandra Murre. Kadriorg Art Museum. Spring Conference 2007. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2008

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 3. Ühest sajandist teise. Kristjan ja Paul Raud. Koostaja Mai Levin. Kumu kunstimuuseum. Sügiskonverents 2006. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2008 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 3. From One Century to the Next. Kristjan and Paul Raud.** Editor Mai Levin. Kumu Art Museum. Autumn Conference 2006. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2008.

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 4. Erinevad modernismid, erinevad avangardid. Keskja Ida-Euroopa kunstiprobleemid pärast Teist maailmasõda. Toimetaja Sirje Helme. Kumu kunstimuuseum. Sügiskonverents 2007. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2009 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 4. Different Modernisms, Different Avant-Gardes. Problems in Central and Eastern European Art after World War II.** Editor Sirje Helme. Kumu Art Museum. Autumn Conference 2007. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2009

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 5. Šveitsi maastikud Balti valgustusaja kunstis. Koostaja Kadi Polli. Kadrioru kunstimuuseum. Kevadkonverents 2008. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2009 = **Schriften des Estnischen Kunstmuseums 5. Schweizer Landschaften in der baltischen Kunst.** Herausgeberin Kadi Polli. Kunstmuseum Kadriorg. Frühjahrstagung 2008. Tallinn: Estnisches Kunstmuseum, 2009

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 1 [6]. Balti biidermeier. Panoraame ja lähivaatlusi. Toimetajad Anu Allikvee, Tiina-Mall Kreem. Kadrioru kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2011 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 1 [6]. Baltic Biedermeier. Panoramas and Introspections.** Editors Anu Allikvee, Tiina-Mall Kreem. Kadriorg Art Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2011

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 2 [7]. Tehniline kunstiajalugu – kunstiajaloo tehnikad? Koostaja Greta Koppel. Kadrioru kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2012 = **Proceedings of the Art. Museum of Estonia 2 [7]. Technical Art History – Technics of Art History?** Editor Greta Koppel. Kadrioru Art Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2012

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 3 [8]. Kunst ja reaalspoliitika. Koostaja Sirje Helme. Kumu kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2013 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 3 [8]. Art and Political Reality.** Editor Sirje Helme. Kumu Art Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2013

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 4 [9]. Naiskunstnik ja tema aeg. Koostaja Kersti Koll. Adamson-Ericu muuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2014 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 4 [9]. A Woman Artist and Her Time.** Editor Kersti Koll. Adamson-Eric Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2014

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 5 [10]. Kunstnik ja Kleio. Ajalugu kunstis 19. sajandil. Koostaja Tiina-Mall Kreem. Kadrioru kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2015 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 5 [10]. The Artist and Clio. History and Art in the 19th Century.** Editor Tiina-Mall Kreem. Kadrioru Art Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2015 = **Schriften des Estnischen Kunstmuseum 5 [10]. Der Künstler und Klio. Geschichte und Kunst im 19. Jahrhundert.** Herausgeberin Tiina-Mall Kreem. Kunstmuseum Kadrioru. Tallinn: Estnisches Kunstmuseum, 2015

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 6 [11]. Jagatud praktikad. Kunstiliikide põimumised sotsialistliku Ida-Euroopa kultuuris. Koostaja Anu Allas. Kumu kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2016 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 6 [11]. Shared Practices: the Intertwinement of the Arts in the Culture of Socialist Eastern Europe.** Editor Anu Allas. Kumu Art Museum. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2016

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 7 [12]. Natuuri rikkus. Loodusläheduse idee ja Düsseldorfis maalikoolkond. Koostaja Tiina Abel. Kumu kunstimuuseum. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2017 = **Schriften des Estnischen Kunstmuseum 7 [12]. Der Reichtum der Natur. Die Idee der Naturnähe und die Düsseldorfer Malerschule.** Herausgeberin Tiina Abel. Kunstmuseum Kumu. Tallinn: Estnisches Kunstmuseum, 2017

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 8 [13]. Uurimusi Eesti Kunstimuuseumi kogudest. Koostajad Kersti Kuldna-Türkson, Ulrika Jõemägi. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2018 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 8 [13]. Papers on the Collections of the Art Museum of Estonia.** Editors Kersti Kuldna-Türkson and Ulrika Jõemägi. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2018

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 9 [14]. Kaotatud ja leitud ruumid: ümberpaiknemised 1990. aastate Ida-Euroopa kunstis ja ühiskonnas. Koostaja Anu Allas. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2019 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 9 [14]. Lost and Found Spaces: Displacements in Eastern European Art and Society in the 1990s.** Editor Anu Allas. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2019

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 10 [15]. Sümbolistlik kunst Läänemere piirkonnas 1880–1930. Koostaja Liis Pählapuu. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2020 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 10 [15]. Symbolist Art and the Baltic Sea Region 1880–1930.** Editor Liis Pählapuu. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2020

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 11 [16]. Naiskunstnikud Balti ja Põhjamaade muuseumides. Koostaja Anu Allas. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2021 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 11 [16]. Women Artists in Baltic and Nordic Museums.** Editor Anu Allas. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2021

Eesti Kunstimuuseumi Toimetised 12 [17]. Uurimusi Eesti Kunstimuuseumi kogudest II. Koostaja Ivar-Kristjan Hein. Tallinn: Eesti Kunstimuuseum, 2022 = **Proceedings of the Art Museum of Estonia 12 [17]. Papers on the Collections of the Art Museum of Estonia II.** Editor Ivar-Kristjan Hein. Tallinn: Art Museum of Estonia, 2022